

Conf. univ. dr. Marieta Safta

Universitatea „Titu Maiorescu”, Facultatea de Drept
Prim magistrat-asistent la Curtea Constituțională a României

Drept constituțional și instituții politice

**Vol. I. Teoria generală a dreptului
constituțional. Drepturi și libertăți**

Ediția a 7-a, revizuită

Editura
Hamangiu
2021

CUPRINS

TITLUL I. TEORIA DREPTULUI CONSTITUȚIONAL _____ 1

Capitolul I. Noțiuni generale despre drept _____ 1

Secțiunea 1. Conceptul de „drept” _____ 1

Secțiunea a 2-a. Originea și dimensiunea istorică a dreptului.

Drept, religie, morală _____ 3

Secțiunea a 3-a. Factorii de configurare a dreptului _____ 7

Secțiunea a 4-a. Tipologia dreptului _____ 8

§1. Mari sisteme de drept _____ 8

1.1. Familia juridică de tradiție romanică _____ 9

1.2. Familia de drept anglo-saxon _____ 10

1.3. Dreptul religios și sistemele dualiste _____ 13

§2. Dreptul Uniunii Europene _____ 13

Secțiunea a 5-a. Dreptul și statul _____ 17

§1. Noțiunea de „stat” _____ 17

§2. Elementele Statului _____ 19

§3. Puterea de stat _____ 20

3.1. Caracterele puterii de stat _____ 20

3.2. Separația puterilor în stat _____ 21

Capitolul al II-lea. Sistemul dreptului: normele juridice, instituțiile juridice și ramurile de drept. Dreptul constituțional ca ramură a dreptului public _____ 24

Secțiunea 1. Normele juridice _____ 24

§1. Definiția normelor juridice _____ 24

§2. Elementele de structură ale normei juridice _____ 25

2.1. Structura internă _____ 25

2.2. Structura externă sau tehnico-legislativă _____ 26

Secțiunea a 2-a. Instituțiile juridice și ramurile de drept _____ 26

§1. Instituțiile juridice _____ 26

§2. Ramurile de drept _____ 26

§3. Diviziunea dreptului în drept public și drept privat _____ 27

Secțiunea a 3-a. Dreptul constituțional ca ramură a dreptului public _____ 28

§1. Definiția dreptului constituțional _____ 28

§2. Obiectul dreptului constituțional _____ 29

§3. Specificul normelor de drept constituțional _____ 30

§4. Locul dreptului constituțional în cadrul sistemului dreptului _____ 31

§5. Evoluții ale dreptului constituțional	31
Capitolul al III-lea. Raporturile juridice de drept constituțional și izvoarele dreptului constituțional	33
<i>Secțiunea 1. Raporturile juridice de drept constituțional</i>	33
§1. Noțiune și specific	33
§2. Subiectele raporturilor juridice de drept constituțional	34
§3. Conținutul și obiectul raporturilor juridice de drept constituțional	37
<i>Secțiunea a 2-a. Izvoarele dreptului constituțional</i>	37
§1. Noțiuni generale	37
§2. Actul normativ	39
2.1. Caracterizare generală	39
2.2. Legea	39
2.3. Decretul-lege	43
2.4. Hotărârile Parlamentului	44
2.5. Ordonanțele guvernamentale	45
2.6. Decretul	48
§3. Actele normative internaționale: izvoare ale dreptului constituțional român	49
3.1. Aspecte comune	49
3.2. Norma constituțională – cadru	49
3.3. Tratatul internațional în materia drepturilor omului	51
3.4. Actele Uniunii Europene	52
§4. Obiceiul (cutuma)	61
§5. Jurisprudența	61
5.1. Considerații generale	61
5.2. Jurisprudența Curții Constituționale ca izvor de drept	65
TITLUL II. TEORIA CONSTITUȚIEI	67
Capitolul I. Constituție și constituționalism. Supremația Constituției	67
<i>Secțiunea 1. Noțiuni generale despre Constituție</i>	67
§1. Apariția Constituției	67
§2. Tipuri de constituții	69
§3. Conținutul normativ al Constituției	73
§4. Definiția și caracterele juridice ale Constituției	74
§5. Funcțiile Constituției	75

§6. Conceptul de constituționalism	76
Secțiunea a 2-a. Supremația Constituției	77
§1. Noțiunea de supremație a Constituției	77
§2. Consecințe și garanții ale supremației Constituției	78
§3. Europeanizarea Constituției	79
Capitolul al II-lea. Adoptarea, modificarea, suspendarea și abrogarea Constituției	83
Secțiunea 1. Adoptarea Constituției	83
§1. Considerații introductive	83
§2. Inițiativa constituțională	83
§3. Procedura de adoptare a Constituției	84
Secțiunea a 2-a. Revizuirea Constituției	86
§1. Caracterizare generală. Constituții rigide sau flexibile	86
§2. Reglementarea procedurii de revizuire a Constituției României din 1991	91
2.1. Inițiativa de revizuire a Constituției	91
2.2. Adoptarea și aprobarea legii de revizuire	92
2.3. Dispoziții ale Constituției declarate nerevizuibile. Limitele revizuirii	93
2.4. Rolul Curții Constituționale în procesul de revizuire a Constituției	94
Secțiunea a 3-a. Suspendarea și abrogarea Constituției	94
Secțiunea a 4-a. Aplicarea directă a Constituției	95
Capitolul al III-lea. Controlul constituționalității legilor	98
Secțiunea 1. Noțiunea de control de constituționalitate. Fundamentare științifică	98
Secțiunea a 2-a. Apariția controlului constituționalității legilor	99
Secțiunea a 3-a. Modele de control de constituționalitate	103
§1. Aspecte generale	103
§2. Modelul american	104
§3. Modelul european	105
§4. Alte modele sau forme atenuate de control de constituționalitate	107
§5. Evoluții ale controlului de constituționalitate	110
Secțiunea a 4-a. Clasificări ale controlului de constituționalitate în cadrul modelelor examinate	113
Secțiunea a 5-a. Controlul constituționalității legilor în România	114
§1. Istoric	114

§2. Controlul de constituționalitate potrivit Constituției din 1991, revizuită în anul 2003. Scurtă prezentare	124
2.1. Autoritatea competentă	124
2.2. Atribuțiile Curții Constituționale	125
2.3. Actele Curții Constituționale și efectele acestora	127
2.3.1. Categoriile de acte	127
2.3.2. Efectul <i>erga omnes</i> al deciziilor Curții Constituționale	127
2.3.3. Neretroactivitatea deciziilor Curții Constituționale	129
2.3.4 Tipuri de decizii	139
<i>Secțiunea a 6-a. Funcțiile controlului de constituționalitate</i>	144
<i>Secțiunea a 7-a. Constituționalizarea dreptului</i>	145
Capitolul al IV-lea. Dezvoltarea constituțională a României	147
<i>Secțiunea 1. Perioada anterioară Constituției din 1991</i>	147
§1. Considerații generale	147
§2. Constituțiile române și acte cu valoare constituțională	148
2.1. Statutul dezvoltător al Convenției de la Paris	148
2.2. Constituția de la 1866	149
2.3. Constituția din 1923	151
2.4. Constituția din 1938	153
2.5. Perioada 1940-1947	155
2.6. Constituția din 1948	157
2.7. Constituția din 1952	159
2.8. Constituția din 1965	160
2.9. Perioada 1989-1991	162
<i>Secțiunea a 2-a. Constituția din 1991, revizuită în anul 2003</i>	163
§1. Aspecte generale	163
§2. Adoptarea Constituției din 1991	164
§3. Revizuirea Constituției în anul 2003	168
§4. Alte inițiative de revizuire a Constituției României	173
TITLUL III. STATUTUL CONSTITUȚIONAL AL OMULUI ȘI CETĂȚEANULUI	197
Capitolul I. Cetățenia	197
<i>Secțiunea 1. Definiție și natură juridică</i>	197
§1. Noțiunea de cetățenie	197

§2. Natura juridică a cetățeniei	198
<i>Secțiunea a 2-a. Regimul juridic al cetățeniei române</i>	198
§1. Sediul materiei	198
§2. Principiile cetățeniei române	198
§3. Dobândirea cetățeniei române	201
3.1. Modurile de dobândire a cetățeniei române	201
3.2. Dobândirea cetățeniei române prin naștere	201
3.3. Dobândirea cetățeniei române prin adopție	201
3.4. Dobândirea (acordarea) cetățeniei române la cerere	202
3.5. Redobândirea cetățeniei române	204
3.6. Cetățenia de onoare	205
3.7. Procedura de acordare/redobândire a cetățeniei române	205
§4. Pierderea cetățeniei române	208
4.1. Modurile de pierdere a cetățeniei române	208
4.2. Retragera cetățeniei române	209
4.3. Aprobarea renunțării la cetățenia română	209
4.4. Alte cazuri de pierdere a cetățeniei române	210
4.5. Procedura aprobării renunțării la cetățenia română	210
4.6. Procedura retragerii cetățeniei române	211
§5. Dovada cetățeniei	212
§6. Străinii și apatrizii	212
<i>Secțiunea a 3-a. Reglementarea juridică a cetățeniei europene</i>	213

Capitolul al II-lea. Drepturi și libertăți fundamentale.

Caracterizare generală și dispoziții comune

în materie	214
-------------------	------------

<i>Secțiunea 1. Scurt istoric</i>	214
-----------------------------------	-----

<i>Secțiunea a 2-a. Noțiunea și natura juridică a drepturilor și libertăților fundamentale</i>	217
--	-----

<i>Secțiunea a 3-a. Pluralismul legal în materia drepturilor și libertăților fundamentale</i>	218
---	-----

§1. Precizări terminologice. Tendințe actuale	218
---	-----

§2. Sistemul european de protecție a drepturilor fundamentale	220
--	-----

§3. Sistemul constituțional român de protecție a drepturilor fundamentale. Scurt istoric	230
---	-----

<i>Secțiunea a 4-a. Clasificarea drepturilor și libertăților fundamentale</i>	231
---	-----

<i>Secțiunea a 5-a. Principii privitoare la drepturile și libertățile fundamentale</i>	233
§1. Aspecte generale	233
§2. Universalitatea	236
2.1. Reglementare	236
2.2. Conținut	236
§3. Neretroactivitatea legii	237
3.1. Reglementare	237
3.2. Conținut	238
§4. Egalitatea în drepturi	241
4.1. Reglementare	241
4.2. Conținut	242
4.3. Ocuparea funcțiilor și demnităților publice	244
§5. Accesul liber la justiție	245
5.1. Reglementare	245
5.2. Conținut	247
§6. Caracterul de excepție al restrângerii exercițiului unor drepturi sau al unor libertăți	255
6.1. Reglementare	255
6.2. Conținut	256
§7. Demnitatea	260
7.1. Reglementare	260
7.2. Conținut	261
§8. Principiul securității juridice	263
8.1. Reglementare	263
8.2. Conținut	264
<i>Secțiunea a 6-a. Norme de principiu referitoare la protecția juridică a cetățenilor români în străinătate, a cetățenilor străini și apatrizilor în România, extrădare și expulzare</i>	279
§1. Protecția cetățenilor români în străinătate și obligațiile lor	279
1.1. Reglementare	279
1.2. Conținut	280
§2. Cetățenii străini și apatrizii se bucură în România de protecție juridică	280
2.1. Reglementare	280
2.2. Conținut	280
§3. Reguli referitoare la extrădarea sau expulzarea din România	281
3.1. Reglementare	281
3.2. Conținut	281

Capitolul al III-lea. Inviolabilități	283
<i>Secțiunea 1. Dreptul la viață și la integritate fizică și psihică</i>	283
§1. Reglementare	283
§2. Conținut	284
<i>Secțiunea a 2-a. Libertatea individuală</i>	295
§1. Reglementare	295
§2. Conținut	297
<i>Secțiunea a 3-a. Dreptul la apărare</i>	300
§1. Reglementare	300
§2. Conținut	300
<i>Secțiunea a 4-a. Dreptul la liberă circulație</i>	301
§1. Reglementare	301
§2. Conținut	301
<i>Secțiunea a 5-a. Dreptul la viață intimă, familială și privată</i>	303
§1. Reglementare	303
§2. Conținut	304
<i>Secțiunea a 6-a. Inviolabilitatea domiciliului</i>	306
§1. Reglementare	306
§2. Conținut	306
 Capitolul al IV-lea. Drepturile și libertățile sociale, economice și culturale	 308
<i>Secțiunea 1. Dreptul la învățătură</i>	308
§1. Reglementare	308
§2. Conținut	309
<i>Secțiunea a 2-a. Accesul la cultură</i>	311
§1. Reglementare	311
§2. Conținut	311
<i>Secțiunea a 3-a. Dreptul la ocrotirea sănătății</i>	312
§1. Reglementare	312
§2. Conținut	312
<i>Secțiunea a 4-a. Dreptul la un mediu sănătos</i>	314
§1. Reglementare	314
§2. Conținut	314
<i>Secțiunea a 5-a. Dreptul la muncă, protecția socială a muncii și interzicerea muncii forțate</i>	316
§1. Reglementare	316
§2. Conținut	317
<i>Secțiunea a 6-a. Dreptul la grevă</i>	320
§1. Reglementare	320

§2. Conținut	320
<i>Secțiunea a 7-a. Dreptul de proprietate privată și dreptul la moștenire</i>	322
§1. Reglementare	322
§2. Conținut	323
<i>Secțiunea a 8-a. Libertatea economică</i>	330
§1. Reglementare	330
§2. Conținut	330
<i>Secțiunea a 9-a. Dreptul la un nivel de trai decent</i>	331
§1. Reglementare	331
§2. Conținut	332
<i>Secțiunea a 10-a. Dreptul la căsătorie</i>	336
§1. Reglementare	336
§2. Conținut	337
<i>Secțiunea a 11-a. Protecția copiilor și a tinerilor</i>	338
§1. Reglementare	338
§2. Conținut	339
<i>Secțiunea a 12-a. Protecția persoanelor cu handicap</i>	341
§1. Reglementare	341
§2. Conținut	341
Capitolul al V-lea. Drepturile și libertățile social-politice, drepturile exclusiv politice și drepturile garanții	343
<i>Secțiunea 1. Drepturile și libertățile social-politice</i>	343
§1. Secretul corespondenței	343
1.1. Reglementare	343
1.2. Conținut	343
§2. Libertatea conștiinței	345
2.1. Reglementare	345
2.2. Conținut	346
§3. Libertatea de exprimare	350
3.1. Reglementare	350
3.2. Conținut	352
§4. Dreptul la informație	353
4.1. Reglementare	353
4.2. Conținut	354
§5. Libertatea întrunirilor	356
5.1. Reglementare	356
5.2. Conținut	356
§6. Dreptul de asociere	357
6.1. Reglementare	357
6.2. Conținut	358

<i>Secțiunea a 2-a. Drepturile exclusiv politice</i>	359
§1. Dreptul de vot	359
1.1. Reglementare	359
1.2. Conținut	359
§2. Dreptul de a fi ales	362
2.1. Reglementare	362
2.2. Conținut	363
§3. Dreptul de a fi ales în Parlamentul European	364
3.1. Reglementare	364
3.2. Conținut	364
<i>Secțiunea a 3-a. Drepturile garanții</i>	365
§1. Dreptul de petiționare	365
1.1. Reglementare	365
1.2. Conținut	366
§2. Dreptul persoanei vătămate de o autoritate publică	367
2.1. Reglementare	367
2.2. Conținut	367
Capitolul al VI-lea. Îndatoririle fundamentale ale cetățenilor	369
<i>Secțiunea 1. Noțiuni și reglementare</i>	369
<i>Secțiunea a 2-a. Scurtă caracterizare a îndatoririlor fundamentale consacrate în Constituția României</i>	370
§1. Respectarea Constituției, a supremației sale și a legilor țării	370
§2. Îndatorirea de fidelitate față de țară	370
§3. Îndatorirea de apărare a țării	371
§4. Îndatorirea de a contribui, prin impozite și taxe, la cheltuielile publice	372
§5. Îndatorirea de exercitare cu bună-credință a drepturilor și libertăților și de respectare a drepturilor și libertăților celorlalți	372
Capitolul al VII-lea. Garanții de ordin instituțional pentru realizarea drepturilor fundamentale	374
<i>Secțiunea 1. Avocatul Poporului</i>	374
§1. Scurtă prezentare a instituției	374
§2. Reglementarea instituției Avocatului Poporului în România	375
2.1. Numire și statut	375
2.2. Atribuții	376
2.3. Funcționare. Soluționarea petițiilor	380

2.4. Accesul direct la justiția constituțională ca modalitate de realizare a rolului constituțional al Avocatului Poporului _____	383
<i>Secțiunea a 2-a. Instanțele judecătorești, instanțele de jurisdicție constituțională și instanțele internaționale</i> _____	385
§1. Considerații generale _____	385
§2. Dialogul între instanțele de jurisdicție constituțională _____	387
§3. Dialogul instanțelor naționale cu Curtea Europeană a Drepturilor Omului și Curtea de Justiție a Uniunii Europene _____	390
3.1. Curtea Europeană a Drepturilor Omului _____	390
3.2. Curtea de Justiție a Uniunii Europene _____	393
3.3. Concretizări ale dialogului judiciar _____	395
3.4. Concluzii _____	400
BIBLIOGRAFIE _____	403

TITLUL II.

TEORIA CONSTITUȚIEI

Capitolul I. Constituție și constituționalism. Supremația Constituției

Secțiunea 1. Noțiuni generale despre Constituție

§1. Apariția Constituției

Problematica privitoare la constituție și constituționalism este susceptibilă de ample considerații de ordin istoric, juridic, filozofic.

Astfel, din punct de vedere etimologic, cuvântul *constituție* provine din substantivul latin *constitutio*, care însemna dispoziție, ordin. În sistemul de drept roman, Constituția însemna edictul semnat de împărat ce cuprindea decizii cu caracter general privind diferite domenii de activitate și a căror forță juridică era superioară celorlalte acte juridice adoptate de autoritățile publice ale imperiului^[1].

Primele legiuiuri, succint menționate în primul capitol, conțin, în esență, principii generale de drept care vor sta baza constituțiilor de mai târziu. Aristotel avansa ideea unei forme de guvernământ bazată pe un corp de legi fundamentale. El vorbește de *constituție*, identificând prima formă „în timpurile preistorice, făcută de Ion și de cei ce s-au așezat împreună cu el”^[2]. În continuare, arată că a doua „și de fapt prima care avea caracter de constituție”^[3], a fost cea introdusă de Teseu, „puțin deosebită de forma regală (cum fusese înainte de el)”^[4]. După ea, constituția lui Dracon, „în timpul căreia pentru prima dată s-au fixat legile în scris”^[5]. A treia aparține lui Solon, „de la care datează și începuturile democrației”^[6]. „A patra a fost tirania lui Pisistrate, a

[1] Pentru o abordare detaliată, a se vedea C. IONESCU, *op. cit.*, p. 166.

[2] Aristotel, *Statul atenic*, Ed. Antet Revolution, p. 56.

[3] *Idem*, p. 58.

[4] *Ibidem*.

[5] *Ibidem*.

[6] *Ibidem*; „Dat-am norodului slavă atâta cât i se cuvine;
Cinstea lui n-o am știrbit, nici n-am sporit-o prea mult.
Și-am procedat așa fel ca cei bogați și puternici
Să nu mai poată păși peste al legii hotar.

cincea a lui Clistene (...) a șasea după războaiele medice, când statul era condus de consiliul Areopagului. Aristide fu inițiatorul celei de-a șaptea (...) a opta e însemnată prin instalarea Celor Patru Sute, a noua a fost restaurarea democrației, a zecea, tirania Celor Treizeci de tirani și a comisiei de zece. A unsprezecea e cea intrată în vigoare după întoarcerea emigranților din Fyle și a secesioniștilor din Pireu și e caracterizată printr-o sporire continuă a atribuțiilor mulțimii de atunci și până azi. Căci în toate chestiunile poporul s-a constituit pe sine suveran și guvernează totul prin decrete și tribunale, prin care el decide, deoarece și procesele, care mai înainte erau de resortul consiliului, sunt trecute acum sub jurisdicția adunării populare”^[1].

Promovarea drepturilor și a libertăților prin lege, într-o societate în care toți membrii acesteia se supun legii, o întâlnim la Cicero. Triburile germanice, în perioada Evului Mediu, aveau diverse seturi de legi scrise sau reguli cutumiare. În Japonia se reține existența unei constituții într-o formă primară, bazată pe preceptele budiste și principii morale. Pentru țările islamice, ca vechi document cu această valoare este Constituția (carta) din Medina^[2].

Conceptul de constituție, în sensul modern al acestui termen, care desemnează, de principiu, un act scris unitar, alcătuit din norme juridice investite cu forță juridică supremă, ce reglementează acele relații sociale fundamentale, esențiale pentru instaurarea, menținerea și exercitarea puterii, adoptate potrivit unei proceduri speciale și solemne, este îndeobște atașat secolului al XVIII-lea, de când datează și cea mai veche constituție în această accepțiune – cea americană, din 1787. În Europa vorbim de constituții scrise ceva mai târziu, în anul 1791 (Polonia și Franța).

Apariția Constituției „scrise” a fost, în esență, un rezultat al luptei împotriva ideii de putere absolută. De altfel, principalul document cu privire la care se apreciază că a stat la baza Constituției americane este *Magna Charta Libertatum* (1215). Chiar dacă acest document oferea prea puțin pentru cetățeanul obișnuit, fiind în principal în beneficiul nobililor care îl sprijiniseră pe rege, semnificația sa este puternică, deoarece, pentru prima dată, regele devenea subiect al legii, iar nu autor al ei, puterea regală fiind astfel limitată prin lege^[3].

*Nici pe-unul nici pe celălalt, nu-i lăsați să mai calce dreptatea,
Ci deopotrivă cu al mei scut i-apărai pe-amândoi” (p. 29).*

^[1] *Ibidem*.

^[2] T. HARPER, *The Complete Idiot's Guide to the U.S. Constitution*, Ed. Alpha Book, 2007, p. 4.

^[3] *Ibidem*.

Prin adoptarea constituțiilor scrise a fost accentuată dimensiunea juridică a conceptului de constituție, aceasta nemaifiind un ansamblu de reguli scrise și nescrise, cristalizat în timp și legitimat prin tradiție, ci o reglementare abstractă, formulată în scris și adoptată de reprezentanța națională, cu caracter de lege „supremă”. Ca o consecință a semnificației și rolului acesteia, au început să fie judecate în raport de dispozițiile sale, de principiile abstracte pe care le încorporează, atât actele și acțiunile factorilor politici, cât și legile și instituțiile. În cazul în care nu satisfac exigențele constituționale, aceste acte și acțiuni sunt considerate ca fiind lipsite de legitimitate și, prin urmare, lipsite de forță obligatorie^[1]. Constituția Statelor Unite ale Americii declară expres în acest sens, în art. VI, parag. 2 că „*această Constituție (...) va fi legea supremă a țării; judecătorii din fiecare stat i se vor supune în consecință*”. Este textul pe care, de altfel, a fost întemeiat controlul de constituționalitate^[2], întrucât nu consfințește doar supremația Constituției, ci și posibilitatea judecătorilor de a nu lua în considerare legile contrare Constituției.

Evoluția succint prezentată cuprinde, în sinteză, următoarele idei:

- supremația unor principii fundamentale;
- nevoia de a le consfinți într-o formă scrisă;
- înființarea și înzestrarea unui corp judiciar (instanțe de judecată sau curți constituționale) cu instrumentele necesare pentru a asigura supremația principiilor constituționale astfel instituite asupra ansamblului legislației și a instituțiilor statului.

Aceste idei și concepte sunt considerate a fi de esența statului de drept în întreaga lume^[3].

§2. Tipuri de constituții

Față de cele arătate, rezultă că distingem între situații în care normele constituționale sunt sistematizate într-un act unic ori mai multe acte, la care se adaugă, uneori, reguli cutumiare. În raport de această distincție, în literatura de specialitate au fost realizate diverse clasificări ale constituțiilor.

^[1] M. BĂLAN, *Evoluția istorică a conceptului de Constituție*, în ȘT. DEACONU, S.E. TÂNĂSESCU, *Despre constituție și constituționalism*, Liber Amicorum Ioan Muraru, Ed. Hamangiu, București, 2006, p. 19.

^[2] Cazul de referință *Marbury împotriva Madison*, 1803, la care ne vom referi în secțiunea dedicată controlului de constituționalitate.

^[3] A se vedea M. CAPPELLETTI, W. COHEN, *Comparative Constitutional Law: Cases and Materials*, Ed. Bobbs-Merrill Company, Indiana, 1979, p. 11.

Astfel, în unele lucrări se distinge între *constituții cutumiare* și *constituții scrise*.

Constituția „cutumiară” reprezintă rezultatul, experiența practicii și tradiției în domeniul relațiilor sociale fundamentale statale ale unui popor, cristalizate de-a lungul timpului. Principiile astfel desprinse au căpătat în timp o puternică rezonanță în conștiința colectivă, fiind respectate întocmai ca legile scrise.

Constituția „scrisă” a apărut ca reacție împotriva cutumei, considerată incertă, incompletă într-o continuă mișcare^[1]. Aceasta se impune a fi reglementată într-o formă concisă și sistematică, potrivit ideii în sensul că „nu există constituție dacă ea nu poate fi pusă în buzunar”^[2]. Poate fi reprezentată printr-un act unic sau mai multe acte cu valoare fundamentală.

Având în vedere că majoritatea covârșitoare a statelor au în prezent constituții scrise, se apreciază^[3] că există o **tendință cvasiunanimă de recunoaștere a valorii instrumentului scris, sistematic și integrator, față de practici și cutume**.

Avantajele formei scrise a Constituției sunt incontestabile. Astfel, forma scrisă permite cunoașterea de către cetățeni a Constituției și educarea în spiritul respectării sale. Se asigură astfel și dezideratul securității juridice, în sensul că cetățeanul să aibă la îndemână un set de norme clare și concise, ca pavăză pentru apărarea drepturilor și garantarea participării la viața politică, cu consecința corectei și democratice funcționări a instituțiilor statului. Constituția scrisă asigură o mai mare stabilitate a instituțiilor politice și o garanție împotriva arbitrarului guvernanților. Chiar dacă reflectă tradiții importante și o experiență notabilă, constituțiile „nescrise” nu pot suplini întocmai existența unui corp de reguli precise, reunite într-un singur document, cuprinzând regulile fundamentale de organizare și funcționare ale statului. De altfel, în prezent nu mai există constituții cutumiare pure, ci doar forme mixte, denumirea fiind însă păstrată în virtutea tradiției.

În alte lucrări^[4] se distinge în acest sens între constituții *codificate* (consolidate) și *necodificate*, iar, ca variantă a constituției necodificate, constituția *combinată*.

[1] GH. IANCU, *Proceduri constituționale. Drept procesual constituțional*, Ed. Monitorul Oficial, 2010, p. 34.

[2] T. PHAINE, *apud* I. MURARU, E.S. TĂNĂSESCU, *op. cit.*, 2008, p. 49.

[3] C. CĂLINOIU, V. DUCULESCU, G. DUCULESCU, *Drept constituțional comparat*, vol. I, ed. a 4-a, Ed. Lumina Lex, București, 2007, p. 72.

[4] T. KHABRIEVA, *La reforme constitutionnelle dans le monde contemporain*, Société de Législation Comparée, 2019.

Constituția „codificată” sau *consolidată* presupune un act unic, care încorporează modificările operate de-a lungul timpului. Acestea sunt fie incluse în textul constituției – înlocuind vechile prevederi supuse modificării –, fie sunt adăugate textului inițial, suplimentându-l (precum Constituția Statelor Unite).

Constituția „necodificată” presupune mai multe legi caracterizate ca având un caracter fundamental, adoptate după o procedură specifică. Astfel, Constituția Regatului Suediei este formată din *Actul de guvernare*, *Actul de succesiune*, *Legea privind libertatea presei* și *Legea fundamentală privind libertatea de expresie*, cu modificările și completările ulterioare^[1]. Tot astfel, Israelul nu are un act unic care să trateze în mod unitar problemele care fac, în mod tradițional, obiectul constituției. Principalele probleme constituționale sunt reglementate pe calea unor *legi ale Knessetului*^[2], de exemplu: *Legea cu privire la imunitățile, drepturile și îndatoririle membrilor Knessetului* (1951), *Legea cu privire la Knesset* (1958), *Legea fundamentală cu privire la pământul statului Israel* (1960), *Legea cu privire la președintele statului* (1964), *Legea cu privire la guvernare* (1968), *Legea cu privire la alegerile din Knesset* (1969), *Legea fundamentală: Libertatea alegerii ocupației libertate și ocupare* (1992), *Legea fundamentală: Demnitatea umană și Libertatea* (1992). Deși aceste legi de bază nu exprimă în mod expres statutul lor constituțional suprem, Curtea Supremă le-a interpretat ca atare și a hotărât că instanța supremă are autoritatea de a invalida acele legi care, atunci când sunt îndeplinite anumite condiții, încalcă legile de bază^[3].

Constituția „combinată”, pe care o apreciem ca fiind o variantă a constituției necodificate, include statute, legi, precedente jurisprudențiale cu valoare constituțională, cutume constituționale. Exemplul tipic este cel al Marii Britanii. Astfel, Marea Britanie nu are un document scris unic, care să se intituleze „constituție”, ceea ce nu înseamnă însă că nu are o constituție. Aceasta cuprinde o *parte nescrisă*, formată din *drept cutumiar*, și o *parte scrisă*, alcătuită din *precedent judiciar* (*common law* – cutumele sancționate de judecător) și *acte adoptate* de legiuitor (*statutory law*). Astfel, „Constituția Marii Britanii” cuprinde: *Magna Charta Libertatum* (1215); *Petition of Right* (1628); *Habeas Corpus* (1679); *Bill of Rights* (1689); *Actul de stabilire a*

[1] ȘT. DEACONU (coord.), *Codex constituțional*, Ed. Monitorul Oficial, vol. II, p. 660 și urm.

[2] Denumirea corpului legislativ din Israel.

[3] N. ZAKIN, R. GROSSBERGER, *Rolul magistraților-asistenți la Curtea Supremă a Israelului*, în *Rolul magistraților-asistenți în jurisdicția Curților Constituționale*, Ed. Universul Juridic, București, 2016, p. 84.

succesiunii la tron (1701); *Parliament Act* (1911 și 1949); *Representation of the People Act* (1963); *Human Rights Act* (1998 – important de subliniat, deoarece codifică în dreptul britanic Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, oferind un remediu intern în cazul încălcării acesteia); acte alături de care subzistă cutume și precedent judiciar. Cea mai mare parte a practicii constituționale se întemeiază pe obiceiuri, care au apărut și au evoluat de-a lungul timpului. Principii precum imparțialitatea *speaker-ului* Camerei Comunelor, responsabilitatea colectivă a Cabinetului și responsabilitatea individuală a miniștrilor nu se întemeiază pe statute, documente sau hotărâri judiciare, ci pe acceptarea unei practici generale pe parcursul anilor^[1]. Având în vedere această construcție succesivă a sistemului constituțional britanic, considerăm sugestivă descrierea sa ca „o casă veche, modificată puțin câte puțin de către diverși constructori, de o așa manieră încât îți este greu să îi descoperi structurile de bază”^[2]. S-a reținut ideea potrivit căreia „însăși insularitatea geografică explică, într-o oarecare măsură, caracterul original al Constituției britanice, iar absența unor momente critice de anvergură din istoria Regatului Unit (...) a contribuit la păstrarea incrementală și nedisputată a unor tradiții ancestrale”^[3]. Astfel se explică, de exemplu, conservarea principiului suveranității parlamentare, potrivit căreia nimic nu poate prevala asupra voinței reprezentanților poporului, Parlamentul putând lua orice decizie, fără a fi limitat decât de propriile rigori de ordin moral. De aici interacțiunea dificilă cu principiul priorității de aplicare a normelor internaționale și avem în vedere materia drepturilor omului. Astfel cum s-a subliniat^[4], „dogma suveranității parlamentare contrazice flagrant însăși ideea de supremație a Constituției și face imposibil controlul constituționalității actelor adoptate de Parlamentul Regatului Unit, iar acest lucru a determinat chiar Camera Comunelor să examineze cu atenție posibilitatea unei eventuale codificări a Constituției Regatului Unit”, ceea ce ar constitui o decizie „istorică și revoluționară”.

[1] R.S. PUNNETT, *apud* C. CĂLINOIU, V. DUCULESCU, G. DUCULESCU, *op. cit.*, p. 319.

[2] J. ALDER, *Constitutional and Administrative Law*, Ed. MacMillan, Londra, 1994, p. 8, *apud* F.B. VASILESCU, *Fine de mileniu: triumful constituționalismului european*, în lucrarea editată de Curtea Constituțională a României cu prilejul zilelor constituționale franco-române, ed. a 4-a, București, 1997, p. 37.

[3] E.S. TĂNĂSESCU, *Codex Constituțional, Constituția Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord*, în Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene, Monitorul Oficial, 2015, p. 206.

[4] *Ibidem*.

Similar, în Noua Zeelandă au fost adoptate, în decursul timpului, legi și acte parlamentare cu valoare constituțională, respectiv: *Actul constituțional* (1986), *Actul cu privire la marea teritorială și zona contiguă* (1977), *Legea electorală* (1956), *Legea cu privire la justiție* (1908), *Legea cetățeniei* (1977), *Carta drepturilor omului* (1990), *Legea cu privire la relațiile rasiale* (1971) etc.^[1] La acestea se adaugă precedentele jurisprudențiale în materii cu relevanță constituțională și cutume constituționale.

§3. Conținutul normativ al Constituției

În constituții sunt sistematizate dispoziții referitoare la principiile generale care caracterizează regimul politic, organizarea și funcționarea instituțiilor statului, precum și drepturile fundamentale ale cetățenilor.

Sunt reglementate: esența, tipul și forma statului, deținătorul puterii, fundamentele economice și sociale ale puterii, fundamentele politice, ideologice și religioase ale întregii organizări a societății, locul și rolul partidelor politice, sistemele organelor statului, statutul juridic al persoanei și tehnica constituțională. Așadar, este vorba despre norme care reglementează, de principiu, toate domeniile vieții economico-sociale, politice și juridice ale societății date, organizate în stat. Reglementarea detaliată a acestor domenii revine apoi, pe baza principiilor stabilite de constituție, legilor.

Remarcăm, ca o tendință a evoluției constituționalismului, integrarea în constituțiile lumii a unui catalog extins al drepturilor și libertăților fundamentale, precum și reglementarea unor mecanisme de conectare cu reglementările internaționale în această materie. În acest mod se previne posibilitatea ca, pe cale de reglementare internă, să se aducă atingere drepturilor și libertăților fundamentale ale indivizilor, asigurându-se pentru aceștia căi de atac jurisdicționale la instanțe internaționale. De exemplu, cuprind astfel de dispoziții legate de receptarea și valoarea juridică a normelor dreptului internațional în materia drepturilor omului constituțiile din Austria, Cehia, Belarus, Croația, Franța, Germania, Grecia, Olanda, Spania, Portugalia, Moldova, Rusia, Slovacia, Bulgaria și România.

Dispozițiile propriu-zise care alcătuiesc conținutul normativ al Constituției, ponderea și importanța care se acordă uneia sau alteia dintre instituțiile căreia i se atribuie un rang constituțional, modul în care sunt structurate, precum și dimensiunile constituțiilor diferă de la

^[1] *Idem*, p. 184.

o țară la alta. Astfel, există constituții foarte ample (a Indiei – 395 de articole, a Braziliei – 246 de articole) sau constituții care se disting prin conciziune (de exemplu, Constituția SUA – 7 articole și 27 de amendamente).

Actuala Constituție a României a fost adoptată în anul 1991, modificată și completată prin Legea de revizuire a Constituției României nr. 429/2003^[1] și republicată. Aceasta cuprinde un număr de 156 de articole, grupate în 8 titluri, după cum urmează: Titlul I – *Principii generale*; Titlul II – *Drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale*; Titlul III – *Autoritățile publice*; Titlul IV – *Economia și finanțele publice*; Titlul V – *Curtea Constituțională*; Titlul VI – *Integrarea euroatlantică*; Titlul VII – *Revizuirea Constituției*; Titlul VIII – *Dispoziții finale și tranzitorii*.

§4. Definiția și caracterele juridice ale Constituției

Doctrina juridică cuprinde numeroase definiții ale conceptului de constituție^[2], inclusiv din punct de vedere filozofic, al strânsei legături dintre conștiința și devenirea unui popor și reflectarea acestora în legea sa fundamentală.

Optând însă pentru o abordare pragmatică, distingem, în realizarea acestor definiții, două criterii de bază:

a) **un criteriu material**, care are în vedere conținutul normativ al Constituției; în raport de acest criteriu, se desemnează prin noțiunea de constituție ansamblul regulilor referitoare la principiile de bază ale organizării politico-statale, drepturile fundamentale și statutul juridic al cetățeanului, organizarea și funcționarea principalelor autorități publice, regimul de separație și echilibru al puterilor în stat, cuprinse, după caz, într-un act unic sau în mai multe acte cu valoare fundamentală.

b) **un criteriu formal**, care vizează modalitatea de consacrare a normelor constituționale; din punct de vedere formal, normele constituționale se caracterizează prin aceea că sunt elaborate într-o formă sistematizată, de către un organ de stat anume constituit, și adoptate după o procedură specială, deosebită de cea prevăzută pentru adoptarea legilor ordinare.

Definiția completă a Constituției cuprinde ambele sensuri mai sus relevate, sensul (criteriul) material și cel formal.

[1] M. Of. nr. 758 din 29 octombrie 2003.

[2] A se vedea GH. IANCU, *op. cit.*, p. 27.

Semnificațiile prezentate relevă următoarele **trăsături ale Constituției**:

- caracterul de lege;
- caracterul de lege fundamentală;
- privește puterea de stat;
- reglementează relațiile sociale fundamentale considerate esențiale pentru instaurarea, menținerea și exercitarea puterii în stat;
- forța juridică supremă;
- forma sistematică;
- stabilitatea;
- ca regulă, proceduri specifice pentru adoptare și modificare.

Indiferent de definiția agreată și dacă o constituție este scrisă sau nescrisă, un act unic sau mai multe acte cu valoare constituțională, considerăm esențială sublinierea faptului că o lege fundamentală înseamnă mai mult decât o reunire a unor cuvinte, idei și concepte, poate chiar generoase. Amănunțita reglementare a drepturilor omului nu înseamnă neapărat și respectarea lor, iar constituțiile socialiste au demonstrat acest lucru. De aceea, este important fundamentul, spiritul Constituției și respectarea acesteia atât în litera, cât și în spiritul său^[1]. În caz contrar, constituția scrisă poate ajunge doar o „iluzie”, o formă lipsită de conținut și efectivitate.

Dincolo de *importanța juridică* a Constituției, care constituie *baza dreptului pozitiv dintr-un stat*, aceasta „înseamnă și o stare de spirit – ea este o adevărată cutie de rezonanță a spiritualității naționale”; „poporul trebuie să aibă față de constituția lui sentimentul dreptului său și al stării sale de fapt, altfel ea va exista în chip exterior, ar rămâne fără semnificație. În acest sens, legile în general, dar în mod special Constituția, trebuie să fie oglinda stării unui popor, să reflecte gradul său de dezvoltare și înțelegere”^[2].

§5. Funcțiile Constituției

Urmărind evoluțiile la nivel mondial, se constată că noțiunea de stat nu mai poate fi disociată în prezent de noțiunea de constituție și, în mod firesc, s-ar pune întrebarea: **de ce fiecare stat modern are, în mod necesar, o Constituție?** Redăm posibile răspunsuri^[3] care prezintă **funcțiile Constituției** în cadrul unui stat.

[1] T. HARPER, *op. cit.*, p. 3.

[2] N. POPA, *op. cit.*, p. 181.

[3] C. GILIA, *op. cit.*, p. 201.